

Natalija Žižić*

Zgodovinski razvoj in pomen lepopisa v osnovnem šolstvu

*Historical development and importance of handwriting
in primary education*

Izvleček

Prispevek govori o lepopisu, učnem predmetu, ki je bil v osnovnih šolah na Slovenskem slabih dvesto let samostojni predmet. Njegov učni smoter je bil učence od prvega razreda naprej seznaniti s posameznimi črkami in njihovo vezavo na tak način, ki zagotavlja lepo in čitljivo pisavo. Pri tem sta vsebina in pravopis pogosto ostajala ob strani, saj sta bila stvar drugih predmetov jezikovnega pouka. Učenci so se ga učili v vseh razredih osnovne šole, sprva po dve uri na teden, od leta 1929 pa le še v prvih štirih razredih po eno uro na teden. To je že nakazovalo njegov konec – kot samostojni predmet je bil ukinjen leta 1959. Tedaj je postal del predmeta slovenski jezik, v sklopu katerega so pisanje ocenjevali kot obliko izdelka.

Abstract

The article talks about handwriting, which for just under two hundred years was an independent subject in primary schools in Slovenia. The aim of the subject was to teach children from year one onwards first about individual letters and then how to combine them in a way that ensured legible writing. In doing so, the content and spelling were often of marginal importance, since they were taught in other language subjects. Handwriting was initially taught in all the years of primary school: at first two lessons a week, but after 1929 only in the first four years for one lesson a week. This already indicated its end and in 1959 it was abolished as an independent subject, becoming part of the subject Slovene language, where handwriting was assessed within the overall appearance of a pupil's work.

Uvod

Lepopisu se je dolgo časa pripisoval velik pomen. V učnih načrtih za osnovno šolo mu kot učnemu predmetu sledimo pod različnimi imeni (pravpisanje, lepopi-

* Natalija Žižić, univ. dipl. zgodovinarica in soc. kulture, sodelavka SŠM, e-pošta: natalijazizic@gmail.com

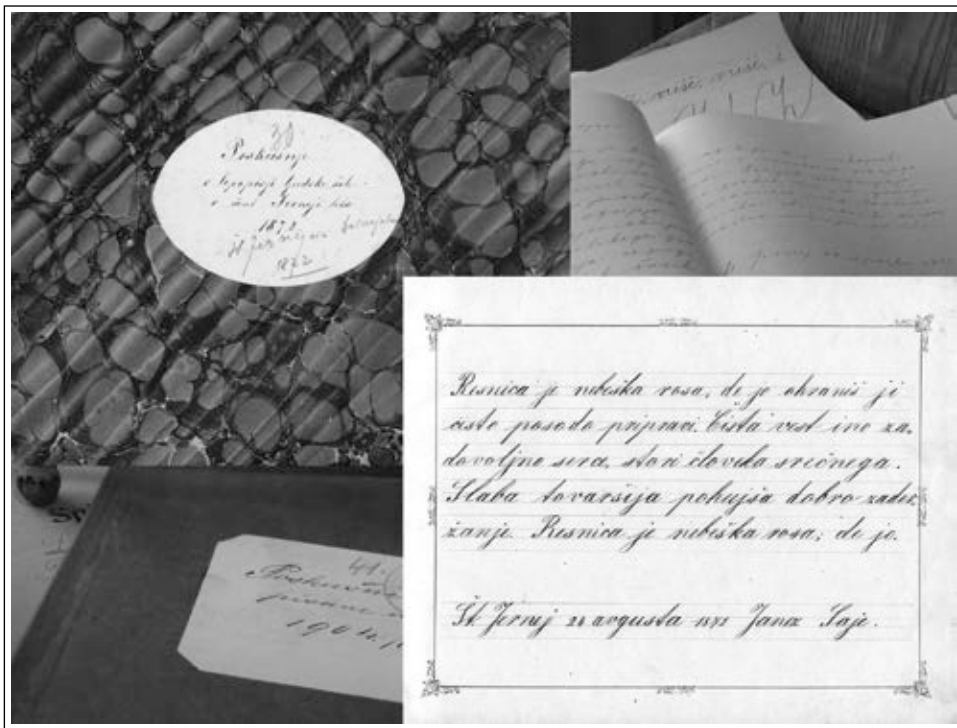
Ob javni skušnji si je izpitna komisija ogledala tudi lepopisne vaje učencev ali poskušnje v lepopisju. (SSM, razstavna zbirka)

sanje, krasopis, pisanje, lepopis)¹ in v različni obliki znotraj jezikovnega pouka vse od terezijansko-jožefinskega obdobja. To poimensko in strukturno neenotnost lahko razumemo kot odraz vsesplošne neenotnosti, ki jo je na področju osnovnega šolstva uvajala oziroma ohranjala Splošna šolska naredba, prvi in temeljni osnovnošolski zakon za vse habsburške dedne dežele.

Lepopisne vaje za potrebe javnih skušenj

Splošna šolska naredba je v svojem 22. členu določala, da »imajo v usih normal-, poglavitnih in duželskih šolah usaku polejtu čez use predpostavke kateri so vučeni bili, v priči nekaterih ... v mejstih zapozlanih magistratih ..., na duželi pak v priči faimastra, gozpozkniga služabnika, ..., skušne najprej uzete biti, per katerih šolarji vse na dan po-

1 Leta 1874 je v učnih načrtih besedo »lepomis« zamenjala veliko bolj splošna beseda »pisanje«. Tako so tudi poslej jezikovni pouk sestavljali trije ločeni predmeti, katerih imena pa se niso več dosti razlikovala: pisanje, pravopisje in spisje. To je vodilo k precejšnji zmešnjavi, zato se je v splošni rabi ohranila uporaba starega in na Slovenskem najbolj razširjenega imena za pouk lepega pisanja – lepomis. Prim: L. I., Lepopisje, v: Učiteljski tovariš (v nadaljevanju UT) 1883 (15. 2.), št. 4, str. 52.

Lepopisne vaje ali poskušnje v lepomisju. (SŠM, razstavna zbirka, foto P. Demšar, K. Guzej)

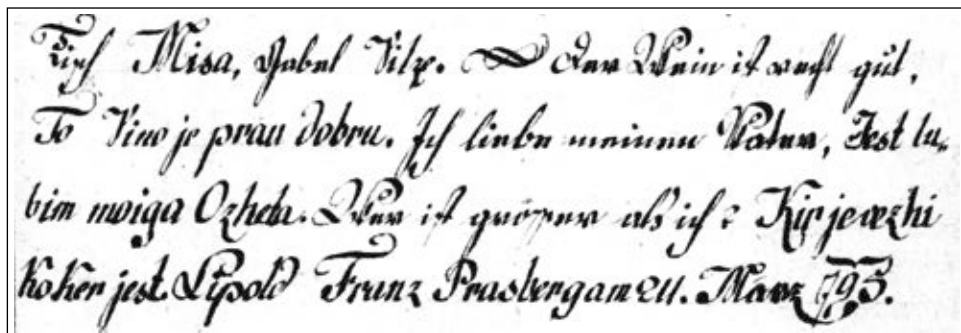
ložiti znajo kar so se naučili ... ».² Javno ocenjevanje učencev oziroma javno skušnjo je ob koncu prvega semestra in ob zaključku šolskega leta predpisovala tudi Politična šolska ustava iz leta 1805,³ dopuščala pa tudi poznejša avstro-ogrška šolska zakonodaja. Namen teh javnih skušenj je bil, da »... roditelji zvedó, koliko so se otroci naučili, ter da se na širje po šolski občini vzbuja veselje šolskega nauka«.⁴ Ob takšni priložnosti je moral učitelj predložiti izpitni komisiji poleg izvlečkov o učnem napredku učencev (izpitnih katalogov) tudi lepomisne vaje ali poskušnje v lepomisju (*Probeschriften*). Največkrat so bili to le posamezni listi z vajami, ki so jih šele pozneje sešili v zvezek. Vseeno pa predstavljajo zlasti do druge polovice 19. stoletja izjemno pomemben vir za proučevanje lepopisa in celotnega jezikovnega pouka v osnovnih šolah pri nas. Učenci so namreč največkrat pisali na šolske tablice, le redki so imeli zvezek ali dva.⁵ Tako se je od učnega predmeta lepopisa lahko ohranilo le tisto, kar so učitelji načrtno ustvarjali za potrebe javne skušnje.

2 Splošna šolska naredba, člen 22, Slovenski šolski muzej, razstavna zbirka, inv. št. 1175.

3 J. Ciperle, Razstavna zbirka, v: Osemdesetletnica Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana 1978, str. 64.

4 Franz Heinz, Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem, Ljubljana 1895, str. 147.

5 B. Šuštar, Zgodbe šolskih zvezkov, Ljubljana 2011, str. 20.

Lepopisne vaje ali poskušnje v lepopisu, Mozirje 1795, izsek. (SŠM, razstavna zbirka).

*»Tisch Misa, Gabel Vilze. – Der Wein ist recht gut.
To Vino je prau dobru. Ich liebe meinen Vater. Jest lu
bim moiga Ozheta. Wer ist grösser als ich? Kir je vezhi
koker jest. Lipold Franz Prasberg am 24. Marz 1795.«*

Najstarejše v zvezek sešite lepopisne vaje, ki jih hrani Slovenski šolski muzej, so za trivialno šolo v Mozirju iz leta 1795. Več se jih je ohranilo iz prvih desetletij 19. stoletja in še iz 60. in 70. let,⁶ potem pa vzporedno s spremenjeno naravo slovesnosti ob zaključku šolskega leta postopno izginejo.⁷ Državni šolski zakon z dne 20. avgusta 1870 v svojem 65. členu ni več zahteval, da se ob koncu leta izvedejo javne preizkušnje, temveč je odločitev o tem prepuščal krajevnim šolskim oblastvom.⁸ Poslej se je pouk vse pogosteje zaključil brez javne preizkušnje, le s primerno slovesnostjo.

O tem novem stanju so z obžalovanjem pisali v Novicah: »Zadnja leta [je] neki viši šolski ukaz pisanje konecletnih šolskih lepopisov (kartelcev) odpravil, ter veleval, naj se le pisne knjižice (téke) pri javnih skušnjah na ogled predlagajo.« Avtor zapisa je ugotavljal, da se je s tem »učiteljem veliko breme, prava pokora odvzela, vendar pa marljivi učitelji še vedno dadó konecletne lepopise pisati, in prav imajo«. Izjemno zanimiva je avtorjeva obrazložitev takšne trditve: »Čez leta in leta se bo namreč še po lepopisih v šolskih arhivih shranjenih soditi moglo, kako je mladina v prejšnjih časih v pisanji napredovala.«⁹

6 J. Ciperle, n. d., str. 64.

7 V 70. in 80. letih 19. stoletja najdemo v pedagoških revijah več polemik o naravi in vsebini slovesnosti ob zaključku šolskega leta, tj. ali šolske preizkušnje ali le slovesnosti z govori učencev in učiteljev ter razdelitvijo spominkov učencem. Slikovit opis tega, kako je potekal zadnji dan šole, nam posreduje anonimen avtor v Učiteljskem tovarišu z dne 15. 6. 1870. Kr. Bogatec pa v istem časopisu dne 15. 10. 1885 zaskrbljeno ugotavlja, da postajajo preizkušnje le še sredstvo nadzora staršev nad učitelji in ustvarjanja sodb o njihovem delu.

8 Franz Heinz, n. d., str. 147–149.

9 Jos. Levičnik, Šolske stvari. Konecletni šolski lepopisi, v: Novice gospodarske, obrtniške in narodne 1870 (22. 10.), let. 28, št. 43, str. 345.

Pisne knjižice ali téke

V drugi polovici 19. stoletja se je v revijah, zlasti pedagoških, večkrat pisalo in razpravljalo o že zgoraj omenjenih pisnih knjižicah ali tekah. To so bili lepopisni zvezki z že natisnjenimi predpisi ali primeri pisanja, nekakšni lepopisni zgledi. Najbolj razširjeni so bili t. i. Greinerjevi zvezki, ki jih je na Dunaju izdajal M. Greiner. Izhajali so v nemškem, češkem, madžarskem, hrvaškem, srbskem in poljskem jeziku, od 80. let pa tudi v slovenskem jeziku. Najbolj obsežni so bili v nemškem jeziku; teh je bilo 12, tistih s slovenskimi primeri pa 10. Še en dodatni zvezek je bil namenjen učenju pisanja števil.¹⁰ Sestavljeni so bili tako, da je bila na vrhu strani že zapisana ena vrstica, navadno kakšna čedna misel, in to je moral učenec na isti strani večkrat prepisati (8-do 10-krat).

Pri nas so bili nekateri učitelji rabi teh knjižic v ljudskih šolah naklonjeni. J. Okorn je leta 1884 v Učiteljskem tovarišu pisal, da bi se morali vsi učitelji lepopisa držati enakih pravil in poučevati pisavo enakih oblik, to pa naj bi omogočali prav Greinerjevi zvezki. Zato so si zaslužili njegovo hvalo: »*Ako učenec nima v duhu pred svojimi očmi slike pismen in je popolnoma ne ogleda; ako ni učencu strogo znano ..., iz katerih prvin je pisme (črka): potem manjka vsakemu pisalnemu pouku naravna podloga.*« Opozarjal je na pomanjkljivosti izključne rabe šolske table pri razlagi, saj nekateri učenci sedijo predaleč in nanjo ne vidijo dobro. Težave je videl tudi v dejstvu, da učenci šole ne obiskujejo redno in zato razlago povsem izpustijo. In dalje: »*Vsak učitelj ... ne zná pisati lepo in posnemanja vredno.*« Dobro oceno so si končno zaslužili še z nizko ceno: »*Zvezki niso dragi, ker vsak velja dva krajcarja, torej toliko, kolikor vsak drug gladek brez napisanih predpisov.*«¹¹

A pisne knjižice so imele med slovenskimi učitelji lepopisa tudi nasprotnike. Medtem ko naj bi bile priročne za zasebno in domače poučevanje, pa naj bi bile manj pripravne za rabo v ljudskih šolah, je menil avtor zapisa v Učiteljskem tovarišu leta 1870. Ne le Greinerjevi, temveč »*vsaki lepopisni zgled v pisnih knjigah [je] nekako odveč, ker otroka dostikrat zapelje, da ga le mehanično prav ali neprav posnema in za učiteljevo razkladanje na tabli se dostikrat ne zmeni.*«¹² Še manj kot Greinerjevim je bil naklonjen t. i. Pokornitovim pisnim knjižicam avtorja J. Pokornyja, ki jih je l. 1863 poslovenil Anton Lesar.¹³ V teh so bili ostre kritike deležni predvsem široki razmaki med vrsticami in veliko praznega prostora, ki naj ne bi služili drugemu kot večji prodaji. Tak zvezek se namreč zelo hitro popiše in kupiti je treba novega.

10 J. Okorn, Greinerjevi zvezki s predpisi, v: UT 1884 (1. 10.), št. 19, str. 299.

11 J. Okorn, n. d., str. 299.

12 Ogled po šolskem svetu. Iz Idrije, v: UT 1870 (1. 7.), št. 13, str. 207.

13 Lesar, Anton, v: Slovenski biografski leksikon, Prva knjiga (A–L), Ljubljana 1925–1932, str. 636–637.

Z večjim navdušenjem so bili sprejeti Slovenski lepopisni zgledi Janeza B. Levca, ki so izšli leta 1849 ali 1850.¹⁴ Dobra priporočila so dobili že zato, ker so bili slovenski. Poleg tega naj bi jih odlikovala še vrsta drugih lastnosti: lepa oblika črk, za hitropis primerna izpeljava črt, temeljita razlaga posameznih črt in njihovega povezovanja v celote črk ipd. Le uvod naj bi bil težje razumljiv in pisan »v *nekaki okorni slovenščini*«. ¹⁵

Učni pripomočki in metodologija

Za pouku lepopisa so tako učitelj kot učenci potrebovali po dva osnovna učna pripomočka: učitelj tablo in kredo, učenci pero in pisne zvezke.

Šolska tabla naj bi imela le v prvih dveh razredih narisano črtovje. Največkrat je bilo narisano z rdečo oljno barvo, črte pa so morale biti kar se da tanke. V višjih razredih je bilo zaželeno, da učitelj piše na tablo brez črtovja, tako kot naj bi se začeli otroci postopoma učiti pisati na brezčrten papir.

Drugi učiteljev pripomoček je bila kreda. Za dobro je veljala mehka kreda, ki pa se hitro drobi in obrabi, zato postanejo narisane črte predebele. To naj bi učitelj preprečil tako, da bi med pisanjem kredo ves čas obračal.

Pisalo, ki so ga uporabljali učenci, je bilo sestavljeno iz jeklenega peresa s tankim priostrenim koncem, vpetega v leseno držalo. Ponekod so lahko uporabljali tudi svinčnik, a navadno le na samem začetku, ko so prvič pisali v zvezke.

Ko zvezki še niso bili širše dostopni, so učenci tudi pri lepopisu uporabljali tablice, pozneje pa je veljalo priporočilo, da naj se njih raba pri tem predmetu kar najhitreje opusti. Pisava naj bi namreč pri učenju s pomočjo tablice postala preveč okorna.

In kakšni naj bi bili lepopisni zvezki? Predvsem je moral biti papir kvaliteten – gladek, da pero ne zastaja, ne pretanek, da črnilo ne pronica skozi in se lahko popišeta obe strani. Zvezki z debelejšim papirjem so bili priporočljivi le za uporabo v prvem razredu, ko otroci s pisalom še bolj pritiskajo in bi tanjšega tudi hitro prebodli. En zvezek naj bi obsegal dve celi poli, tj. 16 belih strani, medtem ko je bil ovitek lahko barven. Veliko pozornosti se je namenjalo črtovju. Glede na velikost razmika med vrsticami so bili oštevilčeni na zvezke od št. 1 do št. 6. Zvezki št. 1 za prvi razred so imeli redke vrstice, z dvema črtama za vsako vrstico, otroci pa naj bi jih uporabljali le, dokler se niso v šoli začeli učiti pisati dolgih črk. Poslej naj bi namreč uporabljali zvezke št. 2 s štirimi vrsticami, a te še vedno postavljene v večjih razmikih. Takšne naj bi uporabljali tudi učenci drugega razreda, vendar le pol leta. Drugo polletje bi dobili zvezke št. 3 z manjšimi razmiki, v prvem polletju tretjega razreda pa zvezke št. 4 z eno samo črto za vrstico. V drugem polletju tretjega razreda naj bi pisali v zvezke št. 5 (papir brez črt, a

14 Napoved novih lepopisnih bukev, v: Kmetijske in rokodelske novice 1849 (29. 8.), let. 7, št. 35, str. 154.

15 Ogljed po šolskem svetu. Iz Idrije, n. d. str. 208.

Učni pripomočki za pouk lepopisa – tablica, zvezki, peresnik in črnilniki. (SŠM, fototeka, foto P. Demšar, K. Guzej)

s podkladkom, tj. podloženim listom z zarisanimi črtami, ki so vidne skozi papir), v četrtem razredu pa že v večje zvezke brez črtovja (zvezki št. 6).¹⁶

Lepopis je veljal za predmet, ki pod površjem skriva celo vrsto nauk. Z njegovo pomočjo naj bi se učenci naučili pisnih oblik in osvojili lepo ter čitljivo pisavo. To pomeni, da naj bi se naučili pisati črke v enakomerni velikosti in legi ter jih primerno vezali v besede. Obenem naj bi jih lepopis učil čistoče, reda in pravil. Budil naj bi jim okus in bistril vid, učil dojemati oblike ter jih vzgajal v delavnosti, vztrajnosti in pozornosti.¹⁷

A čeprav tako večplasten, je veljal za enega bolj suhoparnih predmetov v šoli. Še na začetku 19. stoletja so se učenci učili pisati povsem mehanično – učitelj jim je napisal na tablo določen predpis ali jim dal knjižico s predpisi in te so otroci tako

16 F. Stegnar, Lepopisje v ljudski šoli, v: UT 1868 (15. 9.), št. 18, str. 276–279. – I. Stiasny, Lepopisje na višji stopnji, v: UT 1895 (16. 5.), št. 10, str. 175.

17 V. Strmšek, Kako je učiti lepopisje v ljudski šoli, v: Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko 1896 (10. 2.), št. 3, str. 38.

dolgo prepisovali, da je prepis postal podoben predpisu. Ti predpisi so bili po vsebini velikokrat vzgojno-moralne narave. Na primer:

*Kdor hoče vsem vstreči, mora zgodaj vstati.
Delo ima grenke korenine, pa sladko sadje.
V vinu in v žganju se jih več utopi, kakor v vodi.
Tički se obirajo, otroci naj se umivajo!
Vari se, da te nevednost na tla ne potlači!
Nabiraj si živeža v mladosti, da ne boš stradal v starosti!¹⁸*

Za učence bolj zanimivi so bili gotovo predpisi, ki so se navezovali na zemljepis ali zgodovino. Kakršnakoli je tema že bila, preden so učenci začeli prepisovati, je moral učitelj o njej spregovoriti nekaj besed. S tem je že lahko napravil pouk lepopisa za učence bolj zanimiv. Želeno je bilo tudi, da se v pisanje predpisov vključijo vaje iz pravopisa. Na primer, da je predpis vključeval čim več besed z *lj*, *nj* ipd. Tako »postane pouk mikavnejši, s tem se pouk koncentrira«.¹⁹

A še vedno je bila to precej »duhamorna metoda«, ki je vztrajala, vse dokler je ni preglasila zahteva, da je tudi lepopis treba obravnavati kar se da nazorno. Otroci ne smejo zgolj upodabljati pisnih oblik, temveč naj pri nazornem pouku, ki od njih zahteva zavedanje in mišljenje, pisne oblike dobro spoznajo in pridobijo prepričanost ter samozavest o njih. Le tako se lahko prepreči mehaničnost.²⁰

Metod poučevanja lepopisa je bilo več, a temelj vsake je moral biti isti: vse pisne oblike zahtevajo vsestransko razlago.

1. Učenci so si morali najprej vsako črko posebej natanko ogledati. Priporočljivo je bilo, da jo učitelj prvič zapiše na šolsko tablo v večji velikosti, tako bi jo vsi otroci v razredu zares videli. Črke so zatem razstavili v sestavne dele in vse posebej dobro spoznali. O njih so se morali naučiti tudi dosledno izraziti.
2. Natančni razlagi posamezne črke je sledilo njeno zapisovanje v zvezke. Nekateri učitelji so bili mnenja, da je pred tem koristno opraviti še »pripravljalne vaje«: poduk o tem, kako se sedi in kako drži peresnik,²¹ dalje vaje podlahti, sklepov na rokah in prstih ipd.
3. Priporočljivo je bilo, da vaji črk male abecede sledi vaja malih črk po skupinah, tj. črk z enakimi potezami (npr. skupina črk s kljuko: č, š, ž; skupina črk s črto spodaj debelo končano: n, m, p, h, k ipd.).

18 Šolsko blago. Stavki za lepopisne zglede, v: UT 1868 (15. 6.), št. 12, str. 188.

19 I. Stiasny, n. d., str. 175.

20 F. Gabršek, Lepopisje v narodni šoli, v: UT 1883 (15. 10.), št. 20, str. 310.

21 Pri pisanju so morali otroci sedeti pokonci, tako da se s prsmi niso dotikali mize, noge pa so morali imeti ravno na tleh. Desna roka je bila na mizo položena od sredine podlahti. Peresnika niso smeli trdno držati in stiskati; najlažje se ga drži tako, da ga na desni in levi strani primeta palec in sredinec, kazalec pa leži na njem. Ti trije prsti so rahlo upognjeni, druga dva pa se edina dotikata mize (F. Gabršek, n. d., v: UT 1883 (1. 11.), št. 21, str. 328).

Pravilna drža in oprijem peresnika. (SŠM, knjižnica, Moja prva čitanka. Za najnižjo stopnjo občin šol, Dunaj, 1913, str. 6)

4. Zelo pomembno stopnjo pri pouku lepopisa je predstavljalo učenje vezave črk v besede, s poudarkom na težjih vezavah (kot takšne veljajo tiste, ki se rado pišejo preblizu skupaj, npr. *oč, og, od, ..., he, ke, le, ..., vi, ri, bi* ipd.).
5. Sledilo je učenje velikih črk po vrsti. Pri tem se je za vajo predlagalo predvsem pisanje priimkov učencev in zemljepisnih imen. Vsako vajo naj bi se poslej tudi datiralo, tj. na koncu naj bi se pripisala kraj in datum pisanja.
6. V nadaljevanju naj bi bila vaja sestavljena iz zapisovanja krajših stavkov, ki se navezujejo na šolo in pouk (npr.: *Gobo potrebujemo pri šolski tabli. Ona je mehka in luknjičasta. Dobimo jo iz globokega morja.*). Težje in daljše stavke, kot so na primer pregovori in reki, naj bi učenci začeli pisati šele v višjih razredih.²²

Ob vsem tem je treba izpostaviti še metodo taktiranja, tj. pisanja po taktu ali štetju. Za dosego lepe in enakomerne pisave naj bi jo uporabljali na vseh stopnjah učenja pisanja, še zlasti pa pri pisanju predpisanih stavkov. Tedaj se namreč najhitreje pokažejo nezaželeni razlike med učenci: »*Nekteri učenci vlečejo pero po polževo, in derže ga, kakor bi jim uiti hotelo; nekteri se ne brigajo za pisarijo, so malomarni in čerčkajo lahko mišljeno tebi nič, meni nič, toliko, da je le stran napolnjena; tretji spet lenarijo, naredé včasi, pa spet včasi kako pismenko; četrti se ozirajo, so termasti, nepokojujejo, in jim ni mar kaj storiti Vse te težave naj bi zelo učinkovito odpravljala metoda taktiranja, saj so otroci prisiljeni pisati pa taktu, ki ga daje učitelj: »To veliko pogubo časa in slabo različno pisarijo učencev odpraviti, je posebno primerno, tako imenovano taktiranje. Ta način pisanja ustvarja skupno mišljenje in delavnost vse šole in enakost v potegu Počasnež je prisiljen hitreje potegniti, naglež pa zmerneje. Nobeden se ne zmezi, lepa tihota je, kakor bi nobenega drugega v šoli ne bilo, kakor učitelj.«²³*

Janez Levec – dvakrat!

Janez Levec je ime, ki je najtesneje povezano s poukom lepopisa v naših šolah. A ne le en učitelj s tem imenom, temveč kar dva sta se z njim intenzivneje ukvarjala! Gre za eno tistih izjemnih naključij, s katerimi nam občasno postreže zgodovina.

Prvi je bil Janez B. Levec, učitelj v Trstu, ki je sredi 19. stoletja izdal Slovenske lepopisne zglede, leta 1868 pa še delo o slovenskem in nemškem lepopisu.²⁴

Drugi je bil Janez Levec, učitelj v Borovnici, Zgornji Radgoni, pri Kapeli, v Ra-dečah in od l. 1901 v Ljubljani. L. 1911 je postal ravnatelj IV. deške osnovne šole na Prulah in to ostal do svoje upokojitve leta 1924. Na tej šoli je bil leta 1912 ustanovljen

22 F. Gabršek, n. d., str. 327–328. – V. Strmšek, n. d., str. 38–39, 42.

23 I. Žolnir, Pisanje po meri ali taktiranju, v: UT 1871 (15. 7.), št. 14, str. 212.

24 T., Književstvo, v: UT 1868 (1. 2.), št. 3, str. 44.

Janez Levec, ravnatelj prve pomožne šole pri nas (pozneje Zavod Janeza Levca) in avtor Lepopisnih vaj iz leta 1904. (Osemdesetletnik Janez Levec, v: Učiteljski tovariš 1935 (16. 5.), št. 40, str. 2)

prvi pomožni razred za manj nadarjene otroke, ki je kmalu prerasel v samostojno pomožno šolo. Janez Levec je postal tudi njen ravnatelj. Šola, ki se je pozneje večkrat selila in končno dobila svoje prostore na mestu jezuitskega kolegija na Levstikovem trgu, se je leta 1952 v spomin na svojega prvega ravnatelja preimenovala v Vzgojni zavod Janeza Levca.²⁵

Zanimal se je za najrazličnejša področja. Tako je na primer veljal za izjemnega poznavalca rož. Zasnoval je šolski vrt in skrbel zanj. To sicer ni bil »vzoren« šolski vrt, tj. kakšnega uradnega priznanja za zasnovu in oblikovanje ni dobil, a je bil znan daleč naokrog. Na njem je bilo namreč mogoče najti vse vrste naših strupenih rastlin in številne redke cvetlice.

Zelo pomemben pečat je dal tudi pouku lepopisa, ko je leta 1904 izdal Lepopisne vaje. Delo, ki vsebuje natančna in obsežna navodila za pouk lepopisa, je nastalo v času, ko se je v naših šolah počasi že nakazoval njegov konec.

Kljub temu in morda tudi prav zato je bilo izjemno odmevno in še danes ga lahko obravnavamo kot pravi kompendij o učenju in poučevanju lepopisa pri nas.²⁶

Zahteve po reformiranju pouka lepopisa in njegov konec

Osnovnošolski pouk lepopisa je bil v svojem dvestoletnem obstoju dvakrat podvržen reformi oziroma zahtevi po njej. Prvič v drugi polovici 19. stoletja. Takratna »notranja« reforma je v prvi vrsti zadevala metodologijo poučevanja lepopisa v osnovnih šolah oziroma njeno spremembo. Namesto učenja lepega pisanja s suhoparnim prepisovanjem naj se lepomis poučuje na »genetiški« način – učenci naj najprej spoznajo posamezne pisne elemente in šele na tem nadgrajujejo znanje (od črt do črk, zlogov, besed in končno stavkov).

Spet se je zahteva po reformi pouka lepopisa pojavila, ko je bila Avstro-Ogrska v svojih zadnjih izdihljajih, še bolj glasna pa postala v obdobju med obema vojnoma. Takrat je bila tudi ostrejša in končno se je izkazala kot usodna za pouk lepopisa v slo-

²⁵ 60 let posebne osnovne šole Janeza Levca, Ljubljana, 1972, str. 5.

²⁶ Janez Levec osemdesetletnik, v: UT 1935 (16. 5.), št. 40, str. 2. – A. V., Janez Levec, v: UT 1937 (11. 3.), št. 31, str. 2.

venskih osnovnih šolah. Šlo je za zahtevo po t. i. »zunanji« reformi. Ta je narekovala spremembe v pouku lepopisa, ki bi bile v skladu »zunanji« spremembami, tj. v skladu s širšimi spremembami v takratni družbi (na področju gospodarstva, znanosti, tehnologije ipd.)

Le nekaj desetletij pred tem je med učitelji še prevladovalo stališče, ki ga je leta 1883 v Učiteljskem tovarišu predstavil Franjo Gabršek: »*Vsi otroci morajo jedno in isto v jednom in istem času delati, torej se ne pripušča nikako osobno razvijanje otroškega rokopisa ... Vsa pisava (mora biti) enakolična kakor iz jednega peresa.*«²⁷ Zdaj pa je prav takšno stališče postalo izjemno sporno. Postalo je tarča najostrejših kritik, ki so jih zagovorniki reforme s tem naslavljali tudi na lepomis v celoti.

Največji problem pouka lepopisa je bil v tem, da je ostajal preveč izoliran, ločen od drugih predmetov v šoli kot tudi od potreb in zahtev vsakdanjega življenja. Tako je na primer Stiasny že leta 1895 v Učiteljskem tovarišu ugotavljal, da je pouk lepopisa premalo praktičen. Že res, da se otroci v šoli naučijo zelo lepe pisave, a pogosto se jim v navadnem življenju in vsakdanji rabi popolnoma pokvari. In čeprav se zunaj šole za pisanje uporablja skorajda izključno brezčrten papir, se v večini šol še vedno učijo pisati največ v črtaste zvezke.²⁸

Še veliko bolj kritični so bili leta 1929 v Popotniku. Avtor zapisa Franjo Rupnik je lepomis označil za »umetnost, ki ubija duha in telo ter učenčevu individualnost«. Če je le-to kateri vendarle drznil izkazati v pisanju, potem »je škripalo po lepopisnicah učiteljevo pero, namočeno v rdečilu, in neusmiljeno mesarilo med »črno druhaljo« krivih in zvutih, prepokončnih ali prepoševnih črt in črk«. Avtor je resno dvomil o upravičenosti zatiranja učenčeve individualne pisave, če je ta lepa in čitljiva, in se spraševal, ali je res »več vredna tuja vsiljena, posameznim značajem direktno nasprotna navlaka v podobi kaligrafične pisave, kot pa samonikla učenčeva pisava? Ali je res samo to lepo, kar znajo vsi? Ali ni osebna pisava zanimiva psihološka študija – zrcalo otroške duše? ... In ali ni kaligrafija nekaka krinka, izpod katere bije resnica laži v obraz?«.²⁹

Ostre besede so prihajale iz vse številnejših ust in postajale vse glasnejše. To je bil pač čas elektrike, radia, pisalnega stroja in drugih tehničnih inovacij. Čas, ko je postalo jasno, da lepomis ne ustreza več duhu in zahtevam nove dobe in da je postal tako po svoji vsebini kot obliki le ostanek tradicije. Čas, ki ne potrebuje več lepopisa!³⁰

Toda tradicija je vendarle vztrajna. Miniti so morala še tri desetletja, da je tudi lepomis doletela enaka usoda, kot je na začetku stoletja doletela pravopisje, spisje, branje in slovnico, druge predmete jezikovnega pouka – izgubil je samostojnost in leta 1959 postal sestavni del učnega predmeta slovenski jezik.

27 F. Gabršek, n. d., str. 328.

28 I. Stiasny, n. d., str. 174.

29 F. Rupnik, Nekaj misli o lepopisu kot učnem predmetu, v: Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko 1929 (sept.–okt.), št. 1–2, str. 41–43.

30 F. Rupnik, n. d., str. 41.

Viri in literatura

- Anonimno, Ali šolske preskušnje ali šolske slovesnosti?, v: Učiteljski tovariš 1870 (15. 6.), št. 12, str. 181–182.
- Anonimno, Janez Levec osemdesetletnik, v: Učiteljski tovariš 1935 (16. 5.), št. 40, str. 2.
- Anonimno, Napoved novih lepopisnih bukev, v: Kmetijske in rokodelske novice 1849 (29. 8.), let. 7, št. 35, str. 154, URL: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-75MZRE5L> (30. 9. 2012)
- Anonimno, Oglad po šolskem svetu. Iz Idrije, v: Učiteljski tovariš 1870 (1. 7.), št. 13, str. 207–208.
- Anonimno, Šolsko blago. Stavki za lepopisne zglede, v: Učiteljski tovariš 1868 (15. 6.), št. 12, str. 188.
- Bogatec, Kr., O javnih preizkušnjah in darilih v ljudski šoli, v: Učiteljski tovariš 1885 (15. 10., 1. 11.), št. 20 in 21, str. 315–317, 329–330.
- Ciperle, Jože, Razstavna zbirka, v: Osemdesetletnica Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana 1978.
- Gabršček, Franjo, Lepopisje v narodni šoli, v: Učiteljski tovariš 1883 (15. 10., 1. 11., 15. 11.), št. 20–22, str. 309–311, 327–329, 340–342.
- Heinz, Franz, Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem, Ljubljana 1895.
- I., L., Lepopisje, v: Učiteljski tovariš 1883 (15. 2.), št. 4, str. 52–53.
- Levičnik, Jos., Šolske stvari. Konecletni šolski lepopisi, v: Novice gospodarske, obrtniške in narodne 1870 (22. 10.), let. 28, št. 43, str. 345.
- Okorn, J., Greinerjevi zvezki s predpisi, v: Učiteljski tovariš 1884 (1. 10.), št. 19, str. 298–300.
- Rupnik, Franjo, Nekaj misli o lepopisju kot učnem predmetu, v: Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko 1929 (sept.–okt.), št. 1–2, str. 41–44.
- Slovenski biografski leksikon, Prva knjiga (A–L), Ljubljana 1925–1932.
- Splošna šolska naredba, Slovenski šolski muzej, razstavna zbirka, inv. št. 1175.
- Stegnar, F., Lepopisje v ljudski šoli, v: Učiteljski tovariš 1868 (15. 9.), št. 18, str. 276–279.
- Stiasny, I., Lepopisje na višji stopnji, v: Učiteljski tovariš 1895 (16. 5., 1. 6., 16. 6.), št. 10–12, str. 173–175, 189–190, 203–204.
- Strmšek, Vekoslav, Kako je učiti lepopisje v ljudski šoli, v: Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko 1896 (10. 2.), št. 3, str. 38–39, 42.
- Šuštar, Branko, Zgodbe šolskih zvezkov, Ljubljana 2011.
- T., Književstvo, v: Učiteljski tovariš 1868 (1. 2.), št. 3, str. 44.
- V., A., Janez Levec, v: Učiteljski tovariš 1937 (11. 3.), št. 31, str. 2.
- Žolnir, Ivan, Pisanje po meri ali taktiranji, v: Učiteljski tovariš 1871 (15. 7.), št. 14, str. 21–213.
- 60 let posebne osnovne šole Janeza Levca, Ljubljana, 1972.

Zusammenfassung

Die historische Entwicklung und die Bedeutung von Schönschrift in den Grundschulen

Natalija Žižić

Die Schönschrift wurde auf dem slowenischen Gebiet als ein selbstständiger Schulfach fast zweihundert Jahren unterrichtet, von Reformzeit Maria Theresias, die uns die obligatorische Grundschule gegeben hat bis zu Ende der 60. Jahre des 20. Jahrhunderts, als das Schulgesetz für Grundschulen erschienen hat. Der Schönschrift-Unterricht war ein Teil breiteren konzipierten Sprachunterrichts, wurde ihm aber trotzdem eine große Bedeutung zugeschrieben. Die Kinder lernten die Schönschrift zwei Stunden pro Woche in allen Klassen der Grundschule, später eine Stunde pro Woche. Der Hauptzweck der Schönschrift war, dass die Schüler alle Schreibelemente und Formen lernen, die für ein schönes Schreiben brauchen. Die schön geschriebenen Wörter und Sätze waren nicht unbedingt genau und sinnvoll aufgeschrieben, dafür waren andere Schulfächer, wie Rechtschreibung, Grammatik und Aufsatzunterricht zuständig. In erster Linie galt als schöne Schrift diejenige, die lesbar war.

Bis in die Mitte des 19. Jahrhunderts lernten die Schüler die Schönschrift, in den untersten Klassen auch später, mit Hilfe von Regel. Die hat der Lehrer auf die Tafel geschrieben oder sie wurden in besonderen Büchern gedruckt. Eine erst möglichst ähnliche Abschrift der Regel bedeutete eine erfolgreiche erledigte Arbeit. Darum ist keine Überraschung, dass nicht nur lesbare sondern auch bei allen Schülern gleiche Schrift, die keine Individualität der Kinder widerspiegelte, als eine schöne Schrift galt. Die schöne Schrift garantierten auch die geeigneten Lehrmitteln.

Bevor in den Schulen Papier fürs Aufschreiben verwendet wurde, haben die Schüler auch bei dem Schönschrift-Unterricht die Täfelchen benutzt. Später wurden sie unerwünscht und der Hauptgerät fürs Schreiben wurden die Feder mit Holzgriff und ein Schönschriftheft mit vorge-schriebenen Linien.

In der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen, in veränderten gesellschaftlichen Verhältnissen und aufgrund der Tatsache, dass immer wieder neue technische Innovationen kamen, wurde die Schönschrift als ein Anachronismus angesehen, das bestimmte das weitere Schicksal der Schönschrift in den Grundschulen. Im Jahr 1959 wurde sie als selbstständiger Schulfach abgeschafft.